

Бажан С. П.

**ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ
ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-
НАУКОВО-ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ**

*Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України*

Вступ

Основна зарача навчально-науково-виробничого комплексу – координація діяльності закладів освіти для впровадження ступеневої підготовки та перепідготовки фахівців, розробки навчально-методичного забезпечення, розв'язання спільних завдань і створення сприятливих умов для ефективного використання наявного науково-педагогічного потенціалу та матеріально-технічної бази.

Відтак, стрижнем професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі мала стати практична діяльність на базі виробничих підприємств чи установ.

Існує проблема організації практичного навчання студентів технічних спеціальностей, налагодження тісної співпраці вищого навчального закладу та підприємства, використання активних засобів засвоєння практичних навичок та вмінь, застосування ефективних організаційних важелів управління процесом практичної підготовки фахівців технічних спеціальностей для різних галузей промисловості, включаючи молодших спеціалістів технічних спеціальностей в умовах навчально-науково-виробничого комплексу. Випускники вищих навчальних закладів мають бути кваліфікованими фахівцями, які володіють не лише глибокими професійними знаннями, але й сучасними технологіями виробництва у своїй галузі. Це зумовлює необхідність розв'язання низки суперечностей, що мають місце в теорії і практиці управління процесом практичної підготовки молодших спеціалістів технічних спеціальностей в

умовах навчально-науково-виробничого комплексу на базі промислових підприємств.

Актуальність і недостатня розробленість проблеми, її теоретичне та практичне значення для системи вищої освіти зумовили вибір дослідження процесу практичної підготовки молодших спеціалістів технічних спеціальностей в умовах навчально-науково-виробничого комплексу.

1. Теоретичний аналіз управління процесом практичної підготовки молодших спеціалістів технічних спеціальностей

Наукова теорія управління вищими навчальними закладами інтенсивно почала розвиватися за останні 20 років, але на сьогодні немає єдиного погляду на трактування понять: «управління», «керівництво», «процес управління». Це зумовлено тим, що дана проблема є багатогранною та може розглядатися з урахуванням різноманітних аспектів.

За останні роки державою визначені нові пріоритети розвитку освіти. Розпочато реформування національної системи освіти. Здійснюється модернізація процесу управління галуззю. Передумовою успішного вирішення завдань сьогодення може стати аналіз прогресивних ідей та практичних досягнень минулого.

В Україні окреслено стратегічні напрямки інноваційного удосконалення системи вищої освіти як основи розвитку нації, держави і особистості. Вирішення важливих завдань соціального та економічного, освітньо-культурного, промислового розвитку в Україні можливе тільки за умови підготовки висококваліфікованих фахівців, спроможних забезпечувати ефективність своєї праці. Це вимагає від вищих навчальних закладів, удосконалення навчально-виробничого процесу, формування у студентів активності і самостійності, готовності до самоосвіти та самовдосконалення, підвищення фахової майстерності, освоєння нових форм, методів і прийомів професійної діяльності. Внутрішніми джерелами успішної активності і самостійної особистості фахівця є пошук шляхів формування професійно-практичних вмінь у процесі набуття знань та навичок.

Детально вивчаючи проблеми розвитку вищої освіти в Україні, можна констатувати досить повільні темпи її реформування і пристосування до умов ринкової економіки. Невідповідність сучасної неповної вищої освіти умовам ринку наочно простежується у тому, що значна частина випускників коледжів та технікумів поповнює лави безробітних. Відповідно до вимог ринкової економіки така освіта дорого коштує суспільству і є нерентабельною. Сучасні роботодавці зацікавлені у розширенні посадових обов'язків працівників й наданні їм широких повноважень. У свою чергу працівники повинні не тільки швидко сприймати і обробляти інформацію, а й вміти знаходити оптимальні рішення у нестандартних професійних ситуаціях. Отже, ринок вимагає від випускників не лише теоретичних знань, а й практичних навичок набутих студентом протягом активної фази навчання.

У результаті дослідження процесу практичної підготовки молодших спеціалістів технічних спеціальностей у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації можна зробити висновок, що професійна активність – це активність особистості, яка виявляє готовність та прагнення до дій. І проявляється вона у свідомій організованій та цілеспрямованій взаємодії з об'єктом діяльності. Отже, стрижнем професійної активності студентів в умовах вищого навчального закладу є практична діяльність, яка може бути реалізована на базі виробничих підприємств чи установ, особливо якщо йдеться про таке навчальне об'єднання, як навчально-науково виробничий комплекс.

Необхідність і важливість практичної підготовки молодших спеціалістів, особливо технічних спеціальностей, на базі виробничих підприємств сьогодні не можна поставити під сумнів або спростувати. Практична підготовка — обов'язковий компонент освітньо-професійної програми для здобуття певного кваліфікаційного рівня, що має на меті розвитку у студентів професійних навичок та умінь, це — складова підсистема професійної підготовки [1]. Специфіка практичної підготовки студентів за спеціальностями технічного напрямку обумовлена освітньо-кваліфікаційними характеристиками спеціальностей. Так наприклад, молодший спеціаліст зі спеціальності

5.07010602 «Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів» повинен протягом навчання оволодіти відповідними знаннями та уміннями, а саме: розробляти технологічні процеси, плани діляниць, конструкцій обладнання та устаткування; проводити діагностичні роботи та технічне обслуговування і ремонт автомобілів; здійснювати атестацію і раціоналізацію робочих місць; керувати ділянкою, робітниками, водіями; проводити роботу з клієнтами і оформляти технічну документацію автомобілів на автотранспортних підприємствах і станціях технічного обслуговування; вести облік паливно-мастильних матеріалів; контролювати дотримання встановленої технології виробництва.

Сьогодні практичне навчання у вищих навчальних закладах як форма навчального процесу організаційно мало забезпечена, не має методичних рекомендацій щодо планування практичного навчання студентів, навчальних посібників та підручників, довідкової літератури, інформації про порядок закріплення консультантів, кураторів, керівників тощо. Матеріально-технічна база з практичного навчання — приміщення для проведення практик, стенди, устаткування, прилади, віртуальні лабораторії, машини та механізми, комп'ютерна техніка тощо в технічно не задовільному стані, або взагалі відсутня. Навчальні заклади постійно відчують потребу у вирішенні цих питань, що гальмується за недостатністю коштів на придбання технічних засобів навчання та навчального обладнання.

Постійно виникають проблеми в організації та проведенні практичного навчання на базі діючих підприємств.

Сьогодні підприємств орієнтованих на навчальну діяльність у формі навчально-виробничих підприємств практично не існує, хоча за радянських часів вони успішно працювали і виконували свої навчальні функції. При навчальних закладах були створені навчально-виробничі майстерні, а бази виробничих підприємств вищі технічні навчальні заклади за формою заводу - вищого навчального технічного закладу (ВТНЗ).

Зараз Україна має необхідність повернутись до досконалого вивчення попереднього досвіду і запровадити інноваційні практичні методи та системи.

Практична підготовка молодших спеціалістів технічних спеціальностей у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації потребує суттєвого реформування.

Доцільним буде зазначити, що виробнича практика на підприємстві покликана стати основною складовою частиною організації навчально-виховного процесу та сформувати у фахівця — випускника вищого навчального закладу професійне вміння, навички приймати самостійне рішення на конкретній ділянці роботи в реальних виробничих умовах шляхом виконання різних обов'язків, властивих майбутній професійній діяльності. Для здійснення цієї задачі має бути державна підтримка з боку Міністерства освіти і науки України щодо забезпечення вищих навчальних закладів відповідними базами практик.

Для поліпшення та удосконалення практичної підготовки студентів технічних спеціальностей у коледжах та технікумах України необхідно ліквідувати перевантаженість та відірваність навчальних планів вищих навчальних закладів від потреб підприємств, установ, організацій що надасть можливість максимально якісно підготувати майбутніх фахівців до практичної роботи, забезпечити надбання навиків роботи в трудових колективах.

На мою думку розробка та впровадження системи ранньої адаптації випускників на первинних посадах допоможе встановити міцний зв'язок між вищими навчальними закладами та роботодавцями, це позбавить учасників навчального процесу формально підходити до організації виробничого навчання в умовах діючих виробництв, де формалізм виникає через недостатню кількість базових підприємств та незацікавленості їх керівників у залученні студентів до роботи. Вирішення проблеми адаптації випускників на робочих місцях має суттєво підвищити конкурентоспроможності випускників коледжів та технікумів у сучасних ринкових умовах, де розроблення та впровадження

нових методів і технологій практичного навчання забезпечить високу якість підготовки фахівців.

Існуюча нормативно-правова база з організації практичного навчального процесу підготовки молодих спеціалістів не відповідає сучасним вимогам освіти і не врегульовує суспільні відносини між випускниками вищих навчальних закладів та підприємствами, що заважає якісній підготовці спеціалістів і невідкладно потребує поліпшення та удосконалення системи практичної підготовки студентів, особливо тих, які опановують технічні спеціальності.

Вивчення теоретичних засад процесу управління практичною підготовкою молодших спеціалістів, його законодавчої бази, практичного досвіду створює основу для структуризації процесу управління вищими навчальними закладами та розробки змісту і технології підготовки.

2. Нормативно-правове забезпечення процесу практичної підготовки молодших спеціалістів технічних спеціальностей в умовах навчально-науково-виробничого комплексу

На сучасному етапі розвитку світового суспільства освіта стає найважливішим елементом соціальної сфери держави, що забезпечує стійке економічне зростання, соціальну стабільність, розвиток інститутів громадянського суспільства та національну безпеку держави. Освіта забезпечує процес отримання конкретною особою систематизованих компетентностей, здібностей тощо з метою їх ефективного використання в професійній діяльності. Рівень підготовки фахівців є одним із показників, який характеризує конкурентоспроможність країни.

Сьогодні для України пріоритетним завданням є модернізація сфери вищої освіти з виділенням необхідних для цього ресурсів та створенням механізмів їх ефективного використання.

Для успішного здійснення процесу якісної підготовки молодих спеціалістів значна увага повинна приділятися практичному навчанню як основній складовій підготовки фахівців з технічних напрямків.

Адаптація освітньої сфери до ринку праці набуває все більш важливого значення, особливо її правове регулювання, яке стає дієвим інструментом розвитку вітчизняної освіти.

І саме сьогодні постає необхідність провести огляд та аналіз нормативно-правового забезпечення сучасної системи вищої освіти України в частині практичної підготовки фахівців в коледжах і технікумах з технічних спеціальностей, щоб зрозуміти низку правових неузгоджень між відношеннями підприємств з навчальними закладами, навчальних закладів з органами державної влади, що забезпечують адаптацію освіти до умов соціально орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове співтовариство.

Зупинимося на нормативній освітній спадщині нашої країни, що дісталася нам від СРСР. У перші роки незалежності вища освіта України працювала за законодавчими актами Української РСР, зокрема основним Законом у сфері освіти - Законом УРСР "Про освіту" від 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ [2].

Станом на 01.01.1991 р. Україна мала широко розгалужену систему вищої освіти, яка охоплювала 1242 професійних, 735 середніх спеціальних та 156 вищих навчальних закладів, аспірантуру з 300 наукових спеціальностей та докторантуру, 518 навчальних закладів, підрозділів підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів та низку навчально-виробничих комплексів і підприємств. За чисельними показниками мережа вищих навчальних закладів України відповідала рівневі більшості розвинених країн світу [3].

Отже, Україна успадкувала досить розвинену радянську соціальну інфраструктуру, далі виникла потреба у розбуді самостійного державного освітнього простору. Важливою складовою процесу державотворення є формування власної освітньої політики.

На перший план висувається необхідність збереження позитивних надбань минулих років, що дасть змогу створити національну систему освіти як основу відтворення інтелектуального, духовного потенціалу нації, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень та національного відродження, становлення державності і демократизації суспільства в Україні [4].

З початку 90-х років в Україні розроблено і прийнято більш ніж 300 законодавчих та нормативно-правових актів у галузі освіти.

Ці нормативно-правові акти орієнтовані на врегулювання суспільних відносин в сфері освіти та забезпечення громадян України правом на здобуття вищої освіти відповідно до їх інтересів і здібностей; задоволення виробничих потреб економіки країни у конкурентоспроможних спеціалістах; реалізацію державної політики зайнятості населення та створення необхідних умов функціонування і розвитку установ системи вищої освіти різних форм власності.

Сьогодні основною складовою нормативної бази вищої освіти України є Конституція України, Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Національна доктрина розвитку освіти та Закон України “Про вищу освіту” № 1556-VII від 01.07.2014 р. [5].

Ст.53 Конституції України закріпила право громадян на освіту. Держава взяла на себе обов'язок забезпечувати доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [6].

В ході дослідження нормативно-правової бази вищої освіти я дійшов думки, що державна політика в цій сфері характеризується неперервним виробленням і здійсненням заходів щодо її реформування.

Для якісної підготовки молодих фахівців з технічних спеціальностей коледжам та технікумам вкрай необхідне системне оновлення навчальної,

матеріальної промислово-технічної бази, а з боку держави фінансова підтримка за цим напрямком відсутня. В кошторисах навчальних закладів I-II рівнів акредитації наповнення статей за економічною класифікацією КЄКВ 3210 «Капітальні трансфери підприємствам (установам, організаціям)» взагалі не передбачено.

На фоні катастрофічної нестачі коштів для оновлення матеріально-технічного потенціалу навчальних закладів деякі коледжі та технікуми самотужки намагаються виправити це становище. Тут спостерігаються поодинокі випадки запровадження заходів щодо залучення промисловців та підприємців в процес формування матеріально-технічних баз навчальних закладів, і це є швидше винятком, аніж правилом та відбувається виключно за ініціативи адміністрацій навчальних закладів.

Стає зрозумілим, що проводити якісну підготовку фахівців, особливо за технічними напрямками на застарілому обладнанні, а інколи і взагалі без нього, неможливо, і питання підготовки конкурентоспроможного молодого фахівця прямо впливає на формування пропозицій ринку праці.

Низька якість молодих фахівців та різні правові колізії в сфері освіти не йдуть на користь розвитку ринку праці України. Наприклад, ст.52 закону «Про освіту» та Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням, затверджений постановою КМ від 22.08.96 №992, за своїм змістом, суперечать Конституції, ст.26 Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р., а також конвенції МОП «Про скасування примусової праці» №105. Відповідно до ст.26 закону «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р., основним завданням вищого навчального закладу є:

- 1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;
- 2) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

3) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

4) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

5) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

6) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

7) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

8) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

9) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці.

У цьому законі не зазначено, що вищий навчальний заклад зобов'язаний гарантувати випускниківі працевлаштування.

Згідно зі ст. 32 ч.3 Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р., до обов'язків закладу належить лише:

1) вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності;

2) мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;

3) створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами;

4) оприлюднювати на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб інформацію про реалізацію своїх прав і виконання зобов'язань.

Саме тому нині існує нагальна потреба в реалізації гнучкої системи практичної підготовки та працевлаштування на державному рівні, здатної реагувати на потреби ринку праці, де питання якості професійної практичної підготовки повинно стояти на першому місці.

Замість того, щоб розробити заходи щодо залучення залишків державних технологічних парків та виробничих підприємств для забезпечення якісного практичного навчання, уряд країни та Міністерство освіти і науки України впроваджує заходи, нібито для ефективного працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням, відповідно до отриманої кваліфікації щодо забезпечення реалізації їх права на працю. Згідно з розпорядженням КМ «Про підвищення рівня працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» від 27.08.2010 №1726 у кожному вищому навчальному закладі створено структурні підрозділи щодо сприяння працевлаштуванню випускників (центри, відділи, сектори, служби), якими нагромаджено чималий електронний банк даних потенційних роботодавців (підприємств, установ, організацій) та випускників вищих навчальних закладів, але із статусу «потенційних» до статусу «реальних» роботодавців справа практично так і не дійшла. Працівники цих структурних підрозділів намагаються співпрацювати з державною службою зайнятості, а також із підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, що є потенційними роботодавцями для випускників вищих навчальних закладів. Такі кроки свідчать про відсторонення держави від процесу практичного навчання студентів та працевлаштування випускників із забезпеченням їх першими робочими місцями, оскільки навчальні заклади не можуть впливати на кадрову політику підприємств, установ та організацій.

17 квітня 2002 р. Указом Президента України була затверджена Національна доктрина розвитку освіти, яка визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти в першій чверті

XXI століття. Метою державної політики щодо розвитку освіти, як зазначається в цьому документі, є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Така реалізація державної політики з розвитку освіти можлива лише за достатнього фінансування та правового врегулювання функціонування освітньої системи.

Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII є однією з базових складових законодавства України в сфері освіти, встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Прийняття цього Закону у новій редакції, як раз і свідчить про постійні зміни в напрямі подальшого розвитку вищої освіти в Україні. Фактично цей Закон повинен врегулювати встановлення основних правових, організаційних, фінансових засад функціонування системи вищої освіти, спонукати освітян до створення умов для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

До цього закону необхідно розробити науково-практичний коментар в якому є сенс детально роз'яснити зміст найважливіших теоретичних понять, пов'язаних з навчально-практичним та навчально-виховним процесом, необхідно розкрити особливості застосування положень закону майже в усіх сферах організації і діяльності вищих навчальних закладів незалежно від форм власності.

В діючому Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII взагалі не має статей, котрі визначали б принципи формування а змісту практичного навчання, обумовлювали способи та місце організації практики, визначити соціальні гарантії для студентів – практикантів та надавали можливість навчальним закладам безперешкодно співпрацювати з підприємствами як з потенційними базами практики. Лише ст. 51 цього закону зазначає, що є така форма навчання, як практична підготовка осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, де підготовка здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними вищими навчальними закладами договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку.

При цьому, керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії відповідно до законодавства. Але ця стаття і взагалі цей Закон не може зобов'язати керівництво підприємств, установ та організацій укласти договір на проведення практичної підготовки студентів вищого навчального закладу.

Одним з документів, котрий якимось чином намагався регулювати практичне навчання в технікумах та коледжах, це наказ Міністерства освіти України № 93 від від 08.04.93р. про затвердження Положення «Про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» [7].

Згідно з цим Положення визначено, що практика студентів є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки спеціалістів у вищих навчальних

зкладах і проводиться на оснащених відповідним чином базах навчальних закладів, а також на сучасних підприємствах і в організаціях різних галузей господарства, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі і державного управління. У даному Положенні розглядаються лише загальні питання організації, проведення і підведення підсумків усіх видів практики студентів різних спеціальностей навчання у вищих навчальних закладах України: технікумах (училищах), коледжах, інститутах, консерваторіях, академіях, університетах та інших. Але не має так необхідних для освітян нормативів, котрі б врегульовували відносини навчальних закладів та підприємств - баз практики, навчальних закладів та роботодавців, навчальних закладів та Державної служби зайнятості. Не йдеться мова і про фінансове відшкодування підприємствам, організація та установам, котрі беруть безпосередню участь у підготовці фахівців за рахунок своїх виробничих, технологічних та адміністративних потужностей.

На мою думку, саме нормативна збалансованість регуляторних актів в сфері вищої освіти - відображає інтересів держави, суспільства та ринку праці.

Ефективна реалізація питання практичної підготовки може відбутися лише за умов формування соціального пакету та державних гарантій для підтримки молоді під час проходження практичного навчання, під цим розуміємо оплату їх праці, тощо.

Де організація практичного навчання має відбуватися на хоч і застарілій але, поки ще існуючій матеріально-технічній базі навчальних закладів та виробничих комплексів, що входять до їх складу, де є сенс у налагодженні виробництва певної продукції чи надання послуг.

Накази МОН України, що регулюють організацію, виробництва закладами освіти існують, але не працюють.

За роки незалежності України навчальні заклади здебільшого втратили навчально-виробничі бази завдяки прийнятому 4 березня 1992 року Верховною Радою України Закону № 2163-XII «Про приватизацію державного майна», який повинен був врегулювати правові, економічні та організаційні основи

приватизації державного майна з метою створення багатоукладної соціально орієнтованої ринкової економіки України [8], але з прийняттям цього закону паралельно з приватизацією державного промислового сектору відбулася і приватизація навчально-виробничих потужностей вищих навчальних закладів. Навчальні заклади залишилися без виробничо-технологічних баз та засобів для проведення практичного і виробничого навчання студентів. Тому і якість підготовки фахівців знизилась більш ніж на 50%. Вищі навчальні заклади змушені самотужки шукати бази практик студентів та місця працевлаштування своїх випускників укласти договори та угоди про співпрацю з виробничими підприємствами, які дуже часто існували лише на папері, а практичне навчання проводилось формально.

Угоди про співробітництво вищого навчального закладу з підприємствами в сфері практичної підготовки студентів повинні містити певні гарантії як для навчального закладу, так і для роботодавця. З одного боку, навчальний заклад повинен бути впевнений, що його випускник, котрий пройшов повний курс практичної підготовки в умовах визначеного підприємства, цілком і повністю влаштовує роботодавця і обов'язково буде прийнятий на роботу за отриманою кваліфікацією. А підприємство, в свою чергу, має можливість заздалегідь спланувати свою кадрову роботу і цілковито може розраховувати на підтримку з боку навчального закладу в плані підготовки та підвищення кваліфікації своїх співробітників.

Постає питання спрощеного переходу від навчання студентів до їх трудової діяльності, а також мотивації молодих людей до опанування спеціальностями непопулярного технічного напрямку. Сьогодні в країні існує дисбаланс між пропозицією та попитом на молодших спеціалістів технічного напрямку, 40 % випускників вищих навчальних закладів працевлаштовуються не за отриманою спеціальністю. Якщо говорити про «лідерів», що перебувають на обліку в центрах зайнятості, то це випускники коледжів та технікумів.

Я вважаю, проблема полягає в тому, що Державна служба зайнятості працює відокремлено від навчальних закладів і орієнтована на

працевлаштування дорослого населення, а молодим фахівцям - випускникам вищих навчальних закладів, згідно з Законом України «Про Вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014р. (ст. 13., ч 1., п. 11). Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки повинен лише сприяти працевлаштуванню. Тобто про систему впливу держави на формування ринку праці знову річ не йде.

1 січня 2013 року набув чинності новий Закон України «Про зайнятість населення», прийнятий Верховною Радою України 05.07.2012р. [9], мета якого - визначання правових, економічних й організаційних засад реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття. Але питання співпраці Державної служби зайнятості з навчальними закладами в частині зайнятості студентів-практикантів не вирішено. Статтею 29 цього Закону обумовлено лише те, що студенти вищих та учні професійно-технічних навчальних закладів, які здобули професію (кваліфікацію) за освітньо-кваліфікаційним рівнем «кваліфікований робітник», «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст» та продовжують навчатися на наступному освітньо-кваліфікаційному рівні, мають право проходити стажування за професією (спеціальністю), за якою здобувається освіта, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, на умовах, визначених договором про стажування, у вільний від навчання час.

Взаємовідносини між Державною службою зайнятості та навчальними закладами повинні будуватись на основі повної збалансованості в діяльності кожного, а саме: вищі навчальні заклади виконують тільки освітню функцію, а не витратити час на пошук баз практики для студентів чи місця працевлаштування випускників, тому що навчальний заклад будь-якої форми власності не має можливості впливати на кадрову політику підприємств, а Державна служба зайнятості має можливість сприяти кадровому оновленню підприємств, установ, організацій.

При прийнятті на навчання до вишу студент повинен отримати не тільки базу практики, а й перше робоче місце після його закінчення. У зв'язку з цим доцільним є складання двостороннього договору між вищими навчальними закладами і Державною службою зайнятості, де Державна служба зайнятості бере на себе відповідальність за працевлаштування молодого фахівця, випускника вищого навчального закладу, а навчальний заклад зобов'язується здійснити якісну підготовку спеціаліста, котра могла б задовольнити роботодавця. В законодавчій площині такі відносини не передбачені.

Аналізуючи нормативно-правові документи та стан практичної підготовки коледжами та технікумами молодих фахівців з технічних спеціальностей, вважаю за доцільне звернути увагу на таке:

- бази практики існують в недостатній кількості, що створює несприятливі умови для розвитку системи якісної практичної підготовки молодих спеціалістів і чинить перешкоди для формування в них практичних знань, вмінь та навичок;

- матеріально-технічне забезпечення вищого навчального закладу не відповідає сучасному рівню технологічного виробництва підприємств. Обладнання та наочні посібники фізично та конструктивно застарілі. Методи і технічні засоби навчання не відповідають вимогам щодо дотримання вищими навчальними закладами кваліфікаційних характеристик підготовлених ними фахівців;

- низка підзаконних актів стосовно організації практичного навчання студентів та працевлаштування випускників не захищають права молоді та не мають досконалого правового механізму щодо реалізації в повному обсязі освітніх програм. Тому випускники вищих навчальних закладів змушені самостійно забезпечувати себе місцями для проходження практики, а після закінчення навчання - робочими місцями;

- нормативні документи в галузі освіти в основному мають характер пристосування до складних економічних умов та потребують значних витрат Державного бюджету країни на освіту.

3. Методи та фактори практичної підготовки молодших спеціалістів технічних спеціальностей в умовах навчально-науково-виробничому комплексу

Галузі економіки України, що забезпечують життєво важливі сфери життєдіяльності держави і соціальний розвиток суспільства, характеризуються специфічними умовами праці та наявністю різноманітних форм власності, де перспективи їх розвитку залежать від рівня технологічної, технічної та економічної підготовки фахівців.

Залежно від основної дидактичної мети професійного навчання, освітній процес в коледжах і технікумах можна поділити на теоретичне і практичне навчання.

Домінуюча мета теоретичного навчання – теоретичне освоєння професії, тобто засвоєння системи професійних знань про техніку, технологію, економіку, планування, організацію і управління виробництвом, а практичного – формування системи професійних умінь та навичок, тобто практичне освоєння професійної діяльності. Процес теоретичного навчання у своїй основі будується відповідно до логіки засвоєння знань, а практичного – до логіки формування умінь та навичок.

Однак, при цьому слід зазначити, що теоретичне навчання забезпечує не тільки формування знань, але й умінь та навичок. І, навпаки, практичне навчання не зводиться тільки до формування умінь та навичок. Воно має і свою струнку та чітко виражену теорію.

Аналіз останніх досліджень закономірностей і специфіки практичного навчання в умовах навчально-науково-виробничого комплексу свідчить про ефективність практичного навчання за принципом наскрізності в окремо взятих освітньо-кваліфікаційних рівнях: «молодший спеціаліст», «бакалавр», але з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» це питання набуває нового більш глибокого значення, бо молодшого спеціаліста після адаптаційно-перехідного періоду готувати не будуть, а підготовку молодшого

бакалавра необхідно проводити на більш високому, професійному рівні у відповідності до вимог Болонського процесу.

Основна мета практичного заняття — розширення, поглиблення й деталізація знань, отриманих студентами на лекціях та в процесі самостійної роботи, підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, формування умінь і навичок, розвиток практичного мислення та усного мовлення студентів. Тематика і плани проведення практичних занять із переліком рекомендованої літератури заздалегідь доводяться до відома студентів. Перелік тем і зміст практичних занять визначаються робочою навчальною програмою дисципліни. Практичне заняття проводиться, як правило, з академічною групою з окремих навчальних дисциплін, виходячи із особливостей їх вивчення та вимог безпеки життєдіяльності. Допускається поділ академічної групи на підгрупи.

Якість підготовки студентів до заняття та їх участь у розв'язуванні практичних завдань оцінюються викладачем і враховуються при виставленні підсумкової оцінки з цієї навчальної дисципліни.

Строго кажучи, все, що не є лекцією, можна віднести до практичного навчання.

Головна функція практичних занять — організація відпрацювання учбового матеріалу для формування у студентів умінь і навичок по застосуванню знань, самостійно набутих і поглиблених.

Основна перевага практичного навчання перед іншими видами навчальної роботи полягає в тому, що воно інтегрує теоретико-методологічні знання і практичні уміння студентів в єдиний процес діяльності студента і носить учбово-дослідницький характер. Зіткнення теорії і досвіду, що здійснюється в учбовій лабораторії чи в навчальному виробництві, активізує пізнавальну діяльність студентів, додає конкретний характер тому, що вивчається на лекціях і в процесі самостійної роботи над теоретичним матеріалом, сприяє детальному і міцному засвоєнню навчальної інформації. Робота в лабораторіях і на виробництві вимагає від студента творчої ініціативи, самостійності в ухваленні рішень, глибокого знання і розуміння навчального матеріалу.

Практичні заняття активізують роботу студентів над предметом, що вивчається. Завдяки практичним заняттям студенти краще засвоюють програмний матеріал, оскільки в процесі виконання практичних робіт багато розрахунків і формул, що здавалися відвернутими, стають цілком конкретними: при цьому виявляється безліч таких деталей, про які студенти раніше не мали ніякого уявлення, а тим часом вони сприяють з'ясуванню складних питань науки. Словом, зіткнення теорії і досвіду, що відбувається в лабораторії і на виробництві, не тільки сприяє засвоєнню навчального матеріалу, але і розвиває певним чином мислення, додаючи йому активний характер. Окрім курсового і дипломного проектування, жодна з форм учбовнавчальної роботи не вимагає від студента такого прояву ініціативи, як робота в лабораторіях і на виробництві.

Розглядаючи існуючі теоретичні положення навчального процесу вищих навчальних закладів, практикум повинен бути тісно пов'язаний з лекціями і семінарськими заняттями, що є творчою ілюстрацією основ підготовки молодого фахівця. Виникає не вирішена задача принципового значення: забезпечення єдності всіх практикумів і окремих практичних робіт по освітньому рівню, методології, апаратурі і приладам, дослідницькому характеру, що використовується. Для вирішення цієї задачі необхідне створення уніфікованих лабораторій, які б працювали в умовах навчально-науково-виробничих комплексів. Це надасть реальну можливість концентрувати виробничі потужності та обладнання, що відповідають сучасним вимогам виробництва, для впровадження новітньої методики і техніки практичного навчання, розрахованих на оволодіння студентами прийомами технологічного виробництва. Таким чином, головний напрям вдосконалення практичної роботи в системі підготовки молодшого бакалавра визначається необхідністю створення студентіві умов для отримання систематизованих занять, що забезпечить формування в фахівцях певного практичного виробничого досвіду.

В сучасній вищій школі практика так само, як і всі інші види аудиторної навчальної роботи, повинні у більшій мірі набувати характеру навчально-прикладної діяльності. Це означає, що крім практичного відпрацювання матеріалу, що вивчається, практичні заняття розвивають і творчу ініціативу студентів, активізують їх пізнавальну діяльність, формують стійкі професійні інтереси. Орієнтація практичної підготовки студентів у вказаному напрямі тісно пов'язана з моделюванням реальної виробничої діяльності майбутніх фахівців, з реалізацією в методичній побудові практичних занять принципів проблемного навчання. У результаті створюються умови для відтворення в ході заняття складних управлінських та виробничих ситуацій, які сучасний висококваліфікований фахівець повинен вирішувати ефективно в умовах обмеженого часу.

Практичні заняття з різних навчальних дисциплін, різних технічних спеціальностей мають різне призначення і різний характер. Особливості їх постановки стосовно певної навчальної дисципліни, можуть бути враховані тільки при розробленні методик викладання відповідних дисциплін, методик проведення практичних занять.

Велике значення має правильна організація практичних занять в умовах навчально-науково-виробничих комплексів, причому успіх справи нерідко залежить від того, як побудована у комплексі система організації та управління його діяльності, учбових традицій, які звичайно присутні в практичних заняттях. Важлива деталь, наскільки тісно закріпились відносини між учасниками, засновниками комплексу та в чому полягає їх зацікавленість одне в одному.

Сфера взаєморозуміння між учасниками комплексу повинна організаційно діяти на студентів і викликати у них бажання творчо працювати. Учасники комплексу повинні діяти за принципом здорового стимулу, що підтримується бажанням привити необхідні вміння та знання, які безперечно допоможуть студентові оволодіти обраною спеціальністю і показати якнайкращий рівень вирішення поставленої виробничої практичної задачі.

Оскільки в організації практики бере участь персонал підприємств та організацій, учасників комплексу, він не тільки повинен знати техніку справи, але і володіти певною педагогічною підготовкою. Кожний керівник практики від підприємства повинен розуміти, коли і як слід допомогти студенту, а в яких випадках "допомога" може принести шкоду. Керівник практики від підприємства може підказати студентові один з варіантів виконання завдання з розв'язання виробничої задачі, тоді як основною його метою, є самостійна розробка студентом алгоритму вирішення виробничої ситуації. В такому випадку, це буде не допомога, а явна шкода для студента. Правильне відношення керівника практики від підприємства до учбової роботи навчального закладу сприятиме всебічному оволодінню студентами-практикантами відповідними навичками з оволодіння певною спеціальністю та набуття ними виробничого досвіду.

Питання планування і організації практичної роботи в умовах навчально-виробничого комплексу мають особливе значення і повинні узгоджуватись з освітнім процесом навчальних закладів і виробничою діяльністю підприємств, що входять до складу комплексу. Успішне планування можливо за умови, коли підприємство чи установа, як самостійна одиниця, висуне власну потребу у студентах-практикантах, котрих є можливість залучити на робочі посади під час проходження практики, забезпечуючи засвоєння теоретичних основ спеціальностей, за якими навчаються студенти. У разі об'єднання зусиль учасників комплексу і при правильному підході до використання виробничих потужностей та кадрового потенціалу можна досягти позитивного ефекту, оскільки концентрація наявного співробітництва в комплексі дозволить більш повно використовувати відповідні виробничі та технологічні потужності в освітньому процесі.

Наявність такої форми співпраці навчальних закладів з підприємствами, установами підвищує науковий рівень практичної роботи з підготовки молодших бакалаврів, а також дозволяє використовувати наявне устаткування в практичних навчальних цілях.

Для отримання бажаного педагогічного результату в підготовці молодого фахівця навчально-науково-виробничій комплекс необхідно постійно розвивати. Розвиток матеріальної бази навчальних закладів, як учасників комплексу, можна вести в трьох напрямках: закупити те устаткування, що випускається промисловістю, розробити і виготовити окремі установки своїми силами або отримати від діючих підприємств, учасників комплексу, у вигляді спонсорської допомоги. При цьому другий напрям вирішує не тільки задачу поповнення учбової матеріально-технічної бази, але є і гарним об'єктом для експериментально-виробничої і науково-дослідної роботи студентів. Беручи участь в розробці лабораторного устаткування, можливо у вигляді виконання реальних дипломних робіт, студенти розвивають технічне мислення, набувають раціоналізаторських і винахідницьких навичок. З підвищеною відповідальністю студенти відносяться до виконання проектних робіт, оскільки за конструкторською документацією самі ж виготовляють деталі і доводять установку чи прилад до робочого стану. Таким чином, студенти беруть участь у повному циклі створення обладнання (від ідеї до його повного завершення і установки на робочому місці) в учбовій лабораторії чи майстерні.

Постійне удосконалення навчально-практичної роботи в навчально-науково-виробничому комплексі допоможе заміцнити відносини між навчальними закладами та підприємствами, а введення нових практичних ідей - це шлях до модернізації застарілого лабораторного обладнання навчальних закладів. Отже, успіх студентів на практиці має вагомим значенням як для навчально-науково-виробничого комплексу, так і для ринку праці.

Процес практичного навчання пов'язаний з використанням певних способів, прийомів, завдяки яким студенти опановують нові знання, розвиваються розумово, у них формуються необхідні для пізнавальної діяльності особистісні якості. Для позначення сукупності цих способів використовують поняття «метод» (грец. *methodos* — спосіб пізнання, шлях руху до істини). Водночас він є і сукупністю приписів, вимог, принципів, які регламентують процес вирішення конкретного завдання.

У сфері дидактики особливу роль відіграє метод навчання, в якому поєднується спосіб діяльності того, хто навчає, і спосіб навчальної діяльності того, хто навчається.

Метод практичного навчання — система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності викладача і студента, спрямована на досягнення навчально-виробних завдань.

На практиці метод практичного навчання постає як спосіб роботи викладача, завдяки якому студент-практикант засвоює знання, уміння, навички, розвиває свої пізнавальні здібності.

Процес практичного навчання спрямований на забезпечення взаємозв'язку пізнавальної та практичної діяльності студентів, тому він має навчальне та практичне значення. Структурним елементом процесу практичного навчання є метод навчання — конкретна дія викладача чи студента.

До методів практичного навчання віднесено: пояснення, розповідь, бесіду, демонстрування, ілюстрування, самостійне спостереження, вправи, самостійне виконання виробничих завдань, лабораторний метод, виробничо-практичний метод.

Найбільш поширений та більш вагомий метод для нашого дослідження, який використовують педагоги коледжу, це виробничо-практичний метод. Цей метод спрямований на ознайомлення студентів з тим, що їм потрібно виконати, які матеріали чи інструменти використати, як спланувати свої практичні дії. До того ж цей метод водночас є способом діяльності студента під час виконання реальної практичної роботи. Без цього методу студенту неможливо осмислити майбутню трудову діяльність, спланувати, уявити та скоригувати свої практичні дії.

Демонстрація, в практичному навчанні має відмінну особливість - тут здійснюється показ предметів, об'єктів у аспекті практичних дій, необхідних для отримання продукту праці. У свою чергу самостійне спостереження, як метод навчання, передбачає формування в студентів умінь складати плани виробничих процесів і операцій, використання матеріалів, інструментів, машин

тощо. Цей метод також спрямований на розвиток уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати те, що спостерігається. Наприклад, виконання будь-якої технологічної операції з технічного обслуговування автомобілів (діагностика, щоденне технічне обслуговування, технічне обслуговування (ТО-1 чи ТО-2, сезонне обслуговування, поточний ремонт) студентом починається з того, що студент повинен побачити, як кваліфікований працівник (майстер, інструктор та ін.) обслуговує чи ремонтує автомобіль, розпочинає роботу, які прийоми використовує в технологічному процесі тощо. І лише після спостереження (організованого, з аналізом та висновками) він може самостійно виконувати перші спроби.

Демонстрація способів виконання прийомів, операцій, процесів використовується викладачем (майстром, інструктором) для формування в студентів умінь і навичок розподіляти м'язові та розумові напруження під час виконання окремих операцій у процесі практичної діяльності. Студенти оволодівають навичками з виконання регламентних робіт з обслуговування та ремонту автомобілів, агрегатів тощо.

Досліджуючи практичні методи навчання, зазначу, що для формування у студентів-практикантів стійких вмінь та навичок професійної праці у навчально-виробничому процесі коледжу застосовують таку вправу, як свідоме багаторазове виконання подібних дій з метою оволодіння навичками чи їх удосконалення. В практичній підготовці студентів технічних спеціальностей вправи виступають джерелом знань, засобом оволодіння вміннями і навичками; способом організації і управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, однією з форм прояву методів практичного навчання; способом стимулювання, мотивації ефективного оволодіння студентом майбутнім фахом; засобом зв'язку теорії з практикою, контролю за фаховою підготовкою тих, хто навчається.

За характером вмінь і навичок, яких необхідно набути студентові в процесі виконання практичних вправ розрізняємо усні, письмові, графічні та технічні вправи. Організацію проведення вправи умовно розподілимо на етапи:

перший етап – викладач чи майстер виробничого навчання, опираючись на сприйняті й осмислені студентами знання, пояснює їх мету, завдання практичної діяльності; другий етап – показ викладачем, як треба виконувати ту чи іншу вправу; третій етап – попереднє відтворення студентами дій із застосування знань на практиці чи оволодіння професійними навичками; четвертий етап – наступна практично-тренувальна діяльність; п'ятий етап – контроль-оцінювальний: висновки, узагальнення, оцінювання виконаної роботи. Застосування такої послідовності практичного методу навчання вказує на ефективність вправи яка детермінована саме дотриманням послідовності означених етапів вправи [10].

Лабораторний метод практичного навчання відносять до методів практичного навчання, оскільки лабораторний метод якраз і започатковує оволодіння студентами практичними навичками роботи з лабораторним технологічним устаткуванням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальної роботи в конкретній предметній галузі. Лабораторний метод широко реалізується на лабораторних заняттях у коледжах та технікумах.

Метод самостійного виконання виробничих завдань і виробничо-практичний метод дуже схожі між собою за організацією, але все ж мають певні відмінності. Перший застосовується на базі виробничого підприємства, що входить до навчально-науково-виробничого комплексу, другий – під час роботи безпосередньо в лабораторіях коледжу. Самостійне виконання виробничих завдань використовується з метою формування раціональної організації праці, підвищення її продуктивності.

Метод самостійного виконання виробничих завдань передбачає декілька етапів: планування роботи студентом; підготовка робочого місця; підбір обладнання, інструментів, матеріалів; вибір раціональних прийомів виконання практичних дій, операцій, трудового процесу загалом; виконання практичного завдання; контрольне оцінювання результатів роботи.

Виробничо-практичний метод, на відміну від інших методів навчання, має безпосередній вихід у промислове технологічне виробництво з метою створення реального продукту.

Методи практичного навчання мають багато форм прояву під час підготовки студентів технічних спеціальностей. Їх розрізняють за двома ознаками: за навчальними дисциплінами; за характером і результатами діяльності студентів. Виробничо-практичний метод передбачає участь студентів у виконанні планових завдань на підприємствах і організаціях, що входять до навчально-науково-виробничого комплексу. Це сприяє формуванню організаторських, виробничих, економічних, фахових умінь і навичок майбутніх молодших спеціалістів (в майбутньому – молодших бакалаврів) технічного спрямування.

Методи практичного навчання, які характеризують внутрішню сторону оволодіння студентами професійними знаннями, вміннями та навичками, конкретизуються формами організації практичного навчання. Єдність методів і форм навчання, крім цього, розглядається як закономірність навчання [11].

У моєму дослідженні під формами практичного навчання я розумію зовнішнє вираження узгодженої діяльності викладача (майстра виробничого навчання) і студента, що здійснюється у встановленому порядку і у певному часовому вимірі. Отже, форми практичного навчання характеризують зовнішній аспект навчальної взаємодії: кількість студентів, місце і тривалість практичного навчання, особливості спілкування викладача і студента тощо.

За кількістю студентів можна розпізнати індивідуальну та групову форми практичного навчання. За характером взаємодії – фронтальну та ланкову або індивідуально-циклову форми виконання навчально-практичних робіт.

Індивідуальна форма практичного навчання застосовується під час навчання студентів діагностиці автомобілів, роботі на діагностичному обладнанні. При цьому створюються найкращі умови для індивідуального навчання, враховуються індивідуальні особливості кожного студента, дотримання практикантами правил техніки безпеки, тощо. Але на

індивідуальну форму навчання витрачається значна кількість учбового часу, тут неможливо задіяти водночас багато майстрів виробничого навчання. Крім цього, зазначена організація практичного навчання потребує досить великої кількості навчальних приладів чи стендів та навчальних годин для відпрацювання студентами одних і тих же вправ чи дій.

Фронтальна форма виконання практичних робіт характеризується тим, що студенти групи одночасно виконують однотипні вправи чи операції, використовуючи для цього однакові інструменти чи прилади. Для такої організації практичного навчання проводиться колективний інструктаж із техніки безпеки, створюються сприятливі умови для контролю та оцінювання навчальних досягнень, спостерігається взаємодопомога та взаємоконтроль між студентами. Зазначимо, що ця форма практичного навчання ефективна під час навчання студентів роботі при обслуговуванні агрегатів автомобілів під час поточного чи капітального ремонту автомобіля, коли практичне навчання проходить на базі підприємств, що входять до навчально-науково-виробничого комплексу [12].

Поряд з позитивними сторонами фронтальної форми практичного навчання слід вказати і на її недоліки. Це, в першу чергу, потреба великої кількості однотипних робочих місць, низький коефіцієнт використання засобів навчання (робочих місць), постійна їх заміна перед кожною новою темою тощо.

Бригадно-циклова форма виконання практичної роботи студентів реалізується тільки у виробничих умовах підприємств, що входять до навчально-науково виробничого комплексу і є найбільш ефективною за операційно-комплексної системи навчання. За цієї організації академічна група студентів поділяється на п'ять–сім бригад. Кожна з них виконує навчально-виробничі завдання, послідовно переміщуючись за спеціалізованими дільницями. Навчально-виробничі завдання для студентів вибираються таким чином, щоб вони були близькі за складністю, подібні за технологією, мали закінчений характер. Наприклад, для майбутніх молодих спеціалістів з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів пропонуються виконати такі

роботи: ремонт агрегатів технологічними засобами; механічна обробка деталей на верстатах; наплавлення, нарощування і зварювання деталей; складання, випробовування двигунів; технічне обслуговування і ремонт агрегатів автомобілів тощо. Під час застосування групової форми навчання доцільним є використання бригадно-циклової форми виконання практичних робіт, що дає змогу краще й ефективніше використати навчальний час і засоби.

Розглянемо організаційні аспекти проведення основних видів практики у вищих навчальних закладах – навчальну, виробничу, технологічну та переддипломну.

До навчальних практик студентів належать: практичне навчання студентів робочим професіям; навчальна практика з окремих навчальних дисциплін; комплексна навчальна практика.

Навчальна практика з дисципліни проводиться в лабораторіях навчального закладу, навчально-виробничих майстернях, інколи на підприємствах.

Мета такої практики передбачає оволодіння студентами системою вмінь і навичок з конкретної навчальної дисципліни. Для цього академічна група поділяється на дві підгрупи. Керує такою практикою викладач, який проводив теоретичні заняття.

У більшості випадків навчальна практика з дисципліни організовується після того, як студенти засвоїли необхідний теоретичний матеріал. Інколи залежно від матеріально-технічної бази навчального закладу, особливостей дисципліни, кількості студентів тощо, така практика проводиться почергово з теоретичними заняттями впродовж семестру чи навіть навчального року.

Виробнича та технологічна практики зазвичай проводяться на виробництві. Вона відрізняється від предметної навчальної практики тим, що практичні роботи, які виконуються студентами, передбачають використання знань із кількох дисциплін. У процесі виконання комплексних завдань студенти оволодівають первинними професійними вміннями і навичками, розвивають здібності застосовувати системні знання на практиці. Після закінчення терміну

практики (як з дисципліни, так і комплексної) студенти звітують про виконання програми та індивідуальних завдань. Комісія, що призначається директором навчального закладу, приймає залік у студентів.

В умовах навчально-науково-виробничих комплексів виробнича, технологічна і переддипломна практики організуються і проводяться на діючих виробництвах учасників комплексу, де в подальшому і планується працевлаштування випускника.

Якість проведення практики залежить від навчально-методичного керівництва нею з боку викладачів і представників підприємства (керівників практики від підприємства). До керівництва практикою студентів залучаються досвідчені викладачі, які брали безпосередню участь у навчальному процесі.

Для керівництва практикою студентів в умовах підприємства, бази практики наказом керівник підприємства призначає кваліфікованого спеціаліста, дії якого регламентовані посадовою інструкцією. Керівник практикою від підприємства забезпечує студентів необхідним обладнанням, інструментами, матеріалами, створює відповідні умови для їх праці і побуту. Він складає детальний відгук про виконання студентами програми практики, підписує і оцінює їх письмові звіти.

Організація проведення практики студентів в умовах навчально-науково-виробничого комплексу характеризується такими видами практичного навчання: концентрований, роззосереджений.

Концентрований вид практичного навчання передбачає, що навчальна група проходить практику кілька тижнів і від теоретичних занять в навчальному закладі на цей час звільняється. Це дає змогу протягом відносно тривалого часу зосередитися на виконанні навчальних і виробничих завдань, побачити результат своєї праці, одержати закінчену продукцію тощо. За наявності паралельних груп можна організувати навчально-виробничий процес у навчально-виробничій майстерні протягом навчального року.

Недоліком цього виду організації практики є те, що перші паралельні групи починають практику до початку вивчення теоретичного матеріалу. У

цьому разі викладачеві або майстрові виробничого навчання доводиться за рахунок часу практики (практичних робіт) викладати теоретичний матеріал, необхідний для виконання конкретних завдань.

Роззосереджений вид організації навчання характеризується тим, що теоретичне навчання чергується з практичним у певній послідовності. Наприклад, після вивчення теоретичного матеріалу теми “Система охолодження двигуна” група проходить практичні навчання з теми і тільки після цього починає вивчати матеріал наступної. Така послідовність – від нещодавно одержаних знань до застосування їх для набуття відповідних вмінь сприяє раціональному використанню часу практичних занять, зменшує час для повторної розповіді (нагадування) теоретичного матеріалу.

Роззосереджений вид організації практичних занять застосовується переважно для проведення лабораторно-практичних занять, ознайомлювальних екскурсій (наприклад, ознайомлення з процесом діагностики автомобіля на станції технічного обслуговування). Недоліки цього виду: потреба в значній кількості робочих місць, а отже, і площ для їх розміщення; переобладнання (перекомплектація) робочих місць за об’єктами, що вивчаються, для виконання робіт наступної теми; неможливість пов’язати процес практичного навчання з корисною продуктивною працею, з виконанням комплексних робіт у завершеному вигляді.

Проведений аналіз опитувань студентів та викладачів під час діяльності вищих навчальних закладів в умовах навчально-науково-виробничого комплексу та зроблений аналіз науково-педагогічних джерел надало нам можливість визнати практичну підготовку студентів як цілеспрямований і організований процес оволодіння майбутніми професійними знаннями, уміннями і навичками відповідного рівня та профілю.

Сутність, особливості практичної підготовки студентів технічних спеціальностей обумовлює психолого-педагогічну структуру цього процесу. Структура практичної підготовки передбачає наявність суб’єкта та об’єкта, обумовлених змістом навчально-виховних цілей та завдань, враховує

закономірності, принципи та суперечності цього процесу, методи, форми, види і засоби практичного навчання, які взаємопов'язані в системі і забезпечують необхідний результат.

Навчально-матеріальна база вищих навчальних закладів та підприємств являє собою сукупність матеріальних засобів та умов, необхідних для ефективної організації практичного навчання, виховання та професійної орієнтації майбутніх фахівців. З педагогічної точки зору на практиці широко застосування набув метод проблемного навчання, заснований на конструюванні практичних навчальних завдань, що стимулюють пізнавальний процес і підвищують загальну активність студентів, проблемне навчання формує їх пізнавальну активність, сприяє виробленню психологічної установки на подолання пізнавальних труднощів, розвитку творчих здібностей.

Практична підготовка майбутнього фахівця здійснюється під впливом різних факторів та умов. Проведений мною аналіз стану практичної підготовки студентів в коледжах і технікумах України засвідчує, що на сьогоднішній день відсутня термінологічна єдність стосовно категорій – «фактор» та «педагогічна умова», де «умова» – це обстановка, від якої щось залежить.

Я визначаю педагогічну умову як обставину, яка сприяє розвитку або гальмуванню явища, процесу, яким у нашому випадку є процес практичного навчання. Умова може бути суб'єктивною, якщо характеризує пізнавальну діяльність студентів і враховує лише суб'єктивні особливості. Може бути і об'єктивною, незалежно від суб'єктів педагогічної взаємодії - реально діючою. Головне, що педагогічна умова в навчально-практичному процесі повинна бути реалізованою.

Педагогічний фактор, як доводить П.Лузан, перетворюється із можливості в дійсність якраз при реалізації певних педагогічних умов [13].

В організації навчально-виробничого процесу в умовах навчально-виробничих комплексів важливу роль відіграють викладачі та працівники коледжів і технікумів. Їх діяльність безпосередньо пов'язана з плануванням занять, вибором форм, методів та засобів навчання студентів. У

той же час сам студент бере участь у організації навчально-пізнавальної діяльності. Пізнавальна самостійність, самоорганізація та самовиховання є головними складовими системи психолого-педагогічних умов, які забезпечують ефективне оволодіння знаннями.

Сучасний етап розбудови економіки України характеризується динамічними змінами у виробництві, перебудовою виробничо-економічних відносин, незбалансованістю кадрової політики підприємств з потребами держави. Це досить гостро відчують викладачі коледжів та технікумів саме в той час, коли постає необхідність у плануванні та організації практики в умовах діючих підприємств - учасників навчально-науково-виробничих комплексів. Зазначимо, що проблема організації практичної підготовки молодих спеціалістів на базі діючих виробництв надзвичайно актуальна і потребує системного підходу і негайного на найвищому рівні управління освітою.

У бесідах з представниками коледжів та технікумів, учасниками навчально-науково-виробничих комплексів, я з'ясував, що підприємства не приділяють достатньої уваги якості практичної підготовки студентів з таких причин:

- незадовільний стан матеріально-технічної бази;
- закриття виробництв на підприємствах, які традиційно були визначені як базові;
- зменшення обсягів продуктивного виробництва та скорочення чисельності персоналу підприємств;
- відсутність ранньої виробничої адаптації випускників коледжів та технікумів.

Можна сказати так, що на ефективність практичної підготовки студентів найбільш суттєво впливають організація навчально-виробничого процесу та технології підготовки фахівців в умовах навчально-науково-виробничого комплексу.

Доречно зазначити, що розуміння сучасної "педагогічної технології" відображає пошук способів підвищення педагогічних результатів шляхом

аналізу, відбору, конструювання і контролю компонентів навчально-практичного процесу. За ознаками, в загальному розумінні, це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу навчання, засвоєння знань студентами із урахуванням технічних ресурсів. Іншими словами, це практична педагогічна система.

По засобах педагогічних технологій можна структурувати елементи, які виступають самостійними детермінантами ефективності практичної підготовки студентів. Основним елементом будь-якої педагогічної системи є особистість студента з його цінностями і потребами, здібностями, установками, інтересами та ідеалами. В особистості студента значна роль належить ціннісним орієнтаціям як важливому психологічному елементу. Кожен студент має свій набір життєвих цінностей і свою діяльність завжди будує відповідно до них.

За існуючими філософськими визначеннями під ціннісними орієнтаціями розуміють важливі елементи внутрішньої структури особистості. Вчені зазначають, що в основі ціннісного ставлення до оточуючого світу, в основі системи цінностей людини лежать їх потреби та інтереси [14, с. 351]. Цінностями особистості виступають предмети людських захоплень, бажань, явища, що не залишають людину байдужою, здатні примусити її до певних дій. Ціннісні орієнтації виступають для особистості цілями життя і основними засобами їх досягнення і тому набувають найважливіших регуляторних функцій соціальної поведінки людини [14, с. 352].

Для мого дослідження практичної підготовки студентів це положення особливо важливе. Підготовка фахівців для потреб сучасних підприємств повинна відтворювати принципово нову роль студента в навчальному процесі. Акценти з виявлення рівня засвоєних знань, вмінь та навичок переміщуються до мотиваційної сфери життя особистості. Кожен студент повинен чітко усвідомлювати необхідність засвоєння запропонованого навчального матеріалу для його подальшої професійної діяльності.

Вчений-педагог В.Серіков говорив про те, що є тільки один спосіб реалізації особистісного підходу в навчанні, це зробити навчання сферою самоствердження особистості [15, с. 51].

Отже, розглядаючи ціннісні орієнтації студента як мотиваційний компонент навчально-практичної діяльності, зазначу, що в тісному зв'язку з означеним фактором виступає операційна складова готовності студента до самостійної діяльності. На розвиток навчально-практичної діяльності студента значним чином впливає володіння ним системою вмінь і навичок. Крім того, якість володіння цими вміннями визначають і пізнавальні здібності.

Висновки

Аналіз сучасного стану управління процесом практичної підготовки молодших спеціалістів технічних спеціальностей в умовах навчально-науково-виробничих комплексів показує, що не має ефективних форм та методів організації практики в умовах діючих підприємств, хоча навчально-науково-виробничі комплекси створювалися з метою координації спільної діяльності навчальних закладів, підприємств, організацій та установ по реалізації освітнього законодавства та для впровадження системи ступеневої підготовки фахівців за наскрізними навчальними планами і програмами, ефективного використання науково-педагогічних кадрів, навчально-лабораторної та виробничої бази, соціальної інфраструктури, спільного проведення науково-дослідних робіт, апробацію та використання результатів наукових досліджень, підготовки наукових кадрів. Формування професійної компетентності студентів є одним з головних завдань навчально-практичного навчання, і для їх якісної підготовки необхідно створити необхідні умови. Однією з найважливіших складових якісної підготовки фахівців, які відповідають запитам сьогодення, безперечно, є практична підготовка, оскільки вона сприяє глибшому оволодінню обраної студентом спеціальності і швидшій адаптації випускників до роботи в ринкових умовах на виробництві. Система організаційно-методичного забезпечення практичної підготовки студентів в коледжах і технікумах, які входять в структуру навчально-науково-виробничих

комплексів, потребує суттєвої реорганізації, відродження і нарощення ефективності практичної підготовки студентів за рахунок інновацій, що мають впроваджуватись.

Практична підготовка студентів повинна здійснюватись за спеціальними педагогічними технологіями, які забезпечать досягнення поставлених завдань.

Література:

1. Професійна освіта. Словник: навчальний посібник / укладач С. У. Гончаренко [та інші]; за редакцією Н. Г. Ничкало. — К. : Вища школа, 2000. — 380 с.

2. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання: Нормативний збірник / За загальною редакцією М.Ф. Степка, Л.М. Горбунової. – К.: Форум, 2007. – Т. 1. – 798 с.

3. Розвиток освіти в Україні (1992-1993 рр.): Доповідь 44-ї сесії Міжнародної конференції з питань освіти (жовтень 1994). – К.: Міністерство освіти України, 1994. – 118 с.

4. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Документи і матеріали. Травень – грудень 2004 р. / Упорядковано: М.Ф. Степка, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та інші – Тернопіль: Видавництво ТНПУ імені В. Гнатюка, 2005. – Частина 2. – 188 с.

5. Закон України «Про вищу освіту» 01.07.2014р. № 1556-VII, Офіційний Вісник України 2014, № 63 від 15.08.2014, с. 1728.

6. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, с. 141.

7. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – №44–46. – 62 с.

8. Положення «Про проведення практики студентів вищих навчальних закладів» МОН України, наказ № 93 від 08.03.93 року.

9. Закон України «Про приватизацію державного майна» 04.03.1992 року № 2163-XII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 24, с.348.

10. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 24, с.243.

11. Манько В.М., Заболотько О.О. Становлення системи навчання інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва в Україні // Науковий вісник НАУ. – К., 2002. – Випуск 50. – с. 343-348.

12. Лузан П.Г. Методи і форми навчання у вищій аграрній школі. – К.: Аграрна освіта, 2003. – 224 с.

13. Лузан П.Г. Активізація навчання студентів / За редакцією А.І. Дьоміна. – К.: Редакційно видавничий відділ Науково-методичного центру Аграрної освіти, 1999. – 216 с.

14. Соціологія: Наука про суспільство. Навчальний посібник / Під редакцією професора В.П. Андрющенко, професора Н.І. Горлача. – Харків: Основа, 1996. – 688 с.

15. Серіков В.В. Освіта та особистість. Теорія і практика проектування педагогічних систем. – М., 1999.